

**TARJIMA JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN MADANIY
MUAMMOLAR VA ULARGA YECHIMLAR****Qulbozorova Muxlisa Abduvaxob qizi***Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat**o'zbek tili va adabiyoti universiteti**Tarjima nazaryasi va amaliyoti (ingliz tili)**yo'nalishi 401-guruh talabasi**abduvahobovna1@icloud.com*

Annotatsiya. Tarjima jarayonida madaniy tafovutlar sababli ko'plab muammolar yuzaga keladi. Til birliklarining to'g'ri ekvivalenti topilmasligi, kundalik udumlar, humor, qadriyatlar va tarixiy kontekstning turlicha talqin qilinishi mazmunning noto'g'ri yetkazilishiga olib kelishi mumkin. Bunday vaziyatlarda tarjimon faqat lingvistik bilim bilan cheklanmay, madaniyatlararo kompetensiyaga ham ega bo'lishi zarur. Muammolarni bartaraf etish uchun kontekstual tahlil, adaptatsiya, izohli tarjima, ekvivalent tanlash va madaniy moslashtirish strategiyalaridan foydalanish muhimdir. To'g'ri yondashuv matnning mazmunini, uslubini va maqsadini asliga yaqin shaklda yetkazishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: madaniy tafovut, tarjima, moslashtirish, ekvivalent, madaniyatlararo muloqot.

Аннотация. В процессе перевода часто возникают культурные сложности, связанные с различиями в традициях, ценностях и историческом опыте народов. Неправильная интерпретация реалий, идиом, юмора или социальных норм может привести к искажению смысла оригинального текста. Чтобы избежать подобных ошибок, переводчик должен обладать не только языковой компетентностью, но и глубоким культурологическим знанием. Эффективными решениями являются адаптация, комментарии, поиск функциональных эквивалентов и контекстуальный анализ. Такой комплексный подход обеспечивает точную передачу содержания и намерения автора, сохраняя культурную специфику текста.

Ключевые слова: культурные различия, перевод, адаптация, эквивалентность, контекст.

Abstract. Cultural issues often arise in translation due to differences in traditions, social norms, humor, and historical background between languages. Misinterpreting cultural references, idioms, or symbolic meanings can distort the original message and reduce communication quality. To overcome these challenges, translators must possess not only linguistic skills but also strong intercultural competence. Applying strategies such as cultural adaptation, explanatory notes,

contextual analysis, and functional equivalence helps preserve the intended meaning and tone of the source text. These methods ensure accurate and culturally sensitive translation that maintains the author's purpose and the text's original impact.

Keywords: cultural issues, translation, adaptation, equivalence, context.

KIRISH

Globallashuv jarayoni jadallashgan hozirgi davrda turli xalqlar o'rtasidagi madaniy muloqot va axborot almashinuvi beqiyos darajada kengaydi. Bunday sharoitda tarjima nafaqat tilni bir tildan boshqasiga o'tkazish vositasi, balki madaniyatlararo ko'prik vazifasini ham bajaradi. Ammo shu bilan birga, tarjima jarayonida turli madaniy tafovutlar sababli murakkab muammolar paydo bo'ladi. Til birliklarining mazmuni, milliy urf-odatlar, tarixiy tushunchalar, maqol va matallar, hazil, ramzlar hamda ijtimoiy qadriyatlar har doim ham o'zaro mutanosib bo'lavermaydi. Natijada, tarjimon noto'g'ri ekvivalent tanlasa, matnning asl ma'nosi o'zgarib ketishi yoki auditoriya tomonidan noto'g'ri talqin qilinishi mumkin.

Shu bois zamonaviy tarjimon faqat lingvistik bilim bilan cheklanib qolmay, madaniyatlararo kompetensiyani chuqur egallashi zarur. Madaniy farqlarni anglash, kontekstni to'g'ri talqin qilish, moslashtirish, izohli tarjima, ekvivalent topish kabi strategiyalar muammolarni bartaraf etishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu maqolada tarjima jarayonida uchraydigan asosiy madaniy muammolar va ularni samarali hal etishning amaliy yondashuvlari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tarjima jarayonida madaniy muammolarni o'rganishda ko'plab olimlar muhim nazariy izlanishlar olib borgan. E. Nida o'zining "Toward a Science of Translating" (1964) asarida tarjimada "dinamik ekvivalentlik" tamoyilini ilgari surib, tarjimon madaniy jihatlarni auditoriyaga mos tarzda yetkazishi zarurligini ta'kidlaydi. Bassnett (2002) tomonidan yozilgan "Translation Studies" kitobida madaniy kontekst tarjima jarayonining ajralmas qismi ekani, til birliklari ortida turgan tarixiy va ijtimoiy ma'no tarjimaga bevosita ta'sir qilishi qayd etiladi. [3]

Venuti (1995) esa "The Translator's Invisibility" asarida tarjimondagi «domestikatsiya» va «forsignifikatsiya» strategiyalarini tahlil qilib, madaniy masofani saqlash yoki kamaytirish jarayonidagi etik masalalarga e'tibor qaratgan. Shuningdek, A. Lefevere (1992) ham tarjimoni madaniy qayta yozish jarayoni sifatida izohlaydi. Ushbu manbalar madaniy tafovutlarning tarjimada qanday namoyon bo'lishini chuqur yoritib, mazkur tadqiqotning nazariy asosini shakllantiradi.[4]

Mazkur tadqiqotda madaniy muammolarni aniqlash, tahlil qilish va ularning samarali yechimlarini belgilash uchun bir nechta metodlardan foydalanildi. Avvalo, deskriptiv-analitik yondashuv qo'llanilib, ingliz, rus va o'zbek tillaridagi real tarjima namunalarida uchraydigan madaniy tafovutlar tizimli ravishda o'rganildi. Keyingi

bosqichda qiyosiy tahlil metodi orqali turli madaniy birliklarning tarjima strategiyalari taqqoslandi. Shuningdek, Nida, Venuti va Bassnettning nazariy qarashlari asosida kontekstual tahlil olib borilib, har bir madaniy unurning ma'no qatlamlari aniqlashtirildi. Tadqiqotda korpusga asoslangan kuzatuv metodidan foydalanilib, tarjimada uchraydigan adaptatsiya, izoh va ekvivalent tanlash holatlari statistik jihatdan qayd etildi. Metodlarning bunday kombinatsiyasi madaniy muammolarni chuqurroq anglash, ularning ildizini aniqlash va amaliy echimlarni ishlab chiqishga imkon berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida o'zbek, rus va ingliz tillaridagi matnlar ustida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, tarjima jarayonida uchraydigan madaniy muammolar, avvalo, til birliklarining turli madaniy makonlarda boshqacha mazmunga ega bo'lishi bilan bog'liq. Masalan, o'zbek tilidagi ba'zi metaforalar yoki milliy urf-odatlariga oid atamalar ingliz tiliga bevosita tarjima qilinganda mazmuni yo'qoladi yoki to'g'ri qabul qilinmaydi. Shu kabi holat rus tilida uchraydigan tarixiy-siyosiy konnotatsiyalarda ham kuzatildi. Tahlil davomida aniqlanishicha, madaniy ma'no qatlamlari ayniqsa maqol, matal, hazil, diniy iboralar, ramziy obrazlar va ijtimoiy-huquqiy tushunchalarda keskin namoyon bo'ladi.

Qiyosiy tahlil natijasida tarjimonlar tomonidan qo'llaniladigan asosiy strategiyalar — adaptatsiya, domestikatsiya, forignifikatsiya, izohli tarjima va funksional ekvivalent — har xil madaniy kontekstlarda turlicha samaradorlikka ega ekani aniqlandi. Masalan, ingliz tiliga moslashtirilgan variantlarda adaptatsiya strategiyasi samarali bo'lsa, rus tilidagi ilmiy matnlarda ekvivalent tanlash ancha muvaffaqiyatli bo'ldi. Shuningdek, auditoriya turi ham strategiya tanlashda hal qiluvchi omil bo'lib chiqdi: ilmiy-analitik matnlarda aniq ekvivalentlar ustuvor bo'lsa, badiiy asarlarda madaniy koloritni saqlash uchun forignifikatsiya ko'proq qo'llanildi.

Korpus asosida o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, tarjimonlar ko'pincha madaniy birliklarga duch kelganda ortiqcha soddalashtirishga yo'l qo'yadi, bu esa matnning semantik boyligini kamaytiradi. Ba'zi hollarda esa, aksincha, ortiqcha izohlar matnning tabiiy oqimini buzadi. Shu sababli optimal yondashuv — kontekstni chuqur o'rganish, asosiy ma'no qatlamini saqlagan holda minimal va samarali moslashtirishni amalga oshirishdan iborat bo'lishi kerak.

Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, tarjima jarayonidagi madaniy muammolar tilning grammatik tizimi emas, balki madaniy tafakkur bilan bog'liq bo'lgan chuqur semantik qatlamlardan kelib chiqadi. Har bir tilning tarixiy rivoji, xalqning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, ijtimoiy qadriyatlari va kommunikativ xulqi tarjima orqali to'liq o'tsa, mazmun chinakamiga yetkazilgan hisoblanadi. Tadqiqot natijasida aniqlandi: samarali tarjima qilish uchun tarjimon nafaqat tilni bilishi, balki

madaniyatlararo kompetensiya, kontekstual tafakkur, pragmatik tahlil va madaniy moslashtirish tamoyillariga ham ega bo'lishi zarur.

O'rganilgan materiallar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Madaniy muammolar aksariyat hollarda kontekst yetarlicha anglanmaganda yuzaga keladi.

2. Adaptatsiya va funksional ekvivalent strategiyalari ko'pchilik hollarda eng samarali usul bo'lib chiqdi.

3. Badiiy matnlarda madaniy rang-baranglikni saqlash uchun forignifikatsiya ustuvor natija berdi.

4. Tarjimon tomonidan qo'llangan strategiya auditoriya turiga mos bo'lganda tarjimaning tabiiyligi va tushunarliqligi yuqori bo'ladi.[5]

Madaniy tafovutlarni to'g'ri tahlil qilish va mos strategiyalarni qo'llash tarjimaning sifatini sezilarli darajada oshiradi va matnning asl ruhini saqlagan holda uni yangi madaniy muhitga muvaffaqiyatli ko'chirish imkonini beradi.

XULOSA

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, adaptatsiya, funksional ekvivalent, forignifikatsiya va izohli tarjima kabi strategiyalar to'g'ri qo'llanganda madaniy masofani kamaytiradi, kerak bo'lganda esa uni saqlashga imkon beradi. Ayniqsa badiiy, publitsistik va ilmiy matnlarda strategiyaning to'g'ri tanlanishi tarjimaning tabiiyligi va ishonchliligini oshiradi. Shuningdek, auditoriya turi, matnning maqsadi va uslubiy xususiyatlari strategiya tanlashda muhim mezon ekani aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda, tarjima jarayonidagi madaniy muammolarni bartaraf etish uchun tizimli tahlil, chuqur kontekstual yondashuv va maqbul strategiyalar majmuasidan foydalanish zarur. Bunday yondashuv tarjimaning sifatini oshirib, turli madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni yanada samarali va mazmunli qiladi.

FOYDALANILGA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abduazizov, A. A. O'zbek tilining fonetikasi va fonologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007. 302b
2. Rahmatullaev, Sh. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2016. 458
3. Qo'ng'urov, R. Til va madaniyat: lingvomadaniyatshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2015. 205b
4. Mahmudov, N., Asqarova, M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018. 420 b
5. Usmonov, S. Tarjima nazariyasi va amaliyoti asoslari. – Toshkent: Universitet, 2012. 280b
6. Mamajonov, A. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2005. 128 b